

Hürrem Haseki soltan

Category: Kitapcy, Zenan şahsyýetler

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Hürrem Haseki soltan **Хуррам Ҳасаки Султон**

Хуррам Ҳасаки Султон (усмонийча خرم سلطان, туркча. Hürrem Haseki Sultan), Европада Роксола́на исми билан машҳур (лотинча, Roxolana; ҳақиқий исми маълум эмас, адабий анъаналара кўра, туғилгандаги исми Анастасия ёки Александра Гавриловна Лисовская; тахминан. 1502[1] ёки 1505[2] – 15 ёки 18 апрел 1558[3]) – Сулаймон Қонунийнинг жорияси, сўнг аёли, Ҳасаки, султон Салим II онаси.

• **Насл-насаби**

Ҳуррамнинг келиб чиқиши ҳақида маълумотлар жуда кам. Ҳарамга келиб тушишига қадар бўлган ҳаёти ҳақида ҳеч қандай ҳужжатли, ёзма ишончли манба йўқ. Унинг келиб чиқишига оид маълумотлар асосан бадий тўқима асарларда ҳамда ғарб манбаларига асосланади[4]. Замонавий тадқиқотларда ҳам унинг ёшлиги ҳақида ҳеч қандай маълумот йўқ, фақат унинг келиб чиқиши руслардан экани айтилади.[5] XVI асрда Буюк Литва князлигининг Қрим хонлигидаги элчиси Михалон Литвин, ўзининг 1548-1551 йил ёзган “Татарлар, литваликлар ва москваликлар ахлоқи”[6], деб номаланган асарида қуллар савдоси ҳақида зикр қилиб, “ҳозирги турк султонининг севимли хотини ҳамда валиҳад шахзоданинг онаси бизнинг ерлардан ўғирлаб кетилган” деб ёзган.[7]

1621–1622 йилларда усмоний султон ҳузурига ташриф қилган Речи Посполита элчилигини аъзоси, шоир Самуил Твардовскийнинг ёзишича, унга турклар Роксалана Рогатиналик[8] православ рухонийнинг қизи эканини айтишган экан.[9] Галина Ермоленконинг таъкидлашича, Твардовский хабари татарлар тарафидан ўғирлаб кетилган ва султон ҳарамига сотилиб юборилган Рогатиналик Настусенька исмлиқ соҳибжамол қиз ҳақидаги буковинанинг қадимий халқ қўшиқлари билан ҳам тасдиқланади.[10]

Султон ҳаромига тушишдан олдинги ҳаёти ҳақида тафсилотлар XIX аср адабиётларида ҳам пайдо бўлди. Полша адабиётида, унинг ҳақиқий исми Александра бўлгани ва у Рогатиклик рухоний Гаврила Лисовского[11]нинг қизи бўлганлиги айтилади. XIX аср Украина адабиётида унинг исми Анастасия[12] экани айтилади. Бу талқинни совет тарихчилари ҳам қабул қилган.[13]

Михаил Орловскийнинг «Роксоланами ё Анастасия Лисовская»[14], деган тарихий асаридаги талқинига кўра, Роксолананинг Рагатинадан эмас, балки Чемеровец[15]дан экани айтилади.[16]

Ҳуррам Европада Роксолана исми билан машҳур бўлган. Бу исм 1589 йили Парижда нашр қилинган лотин тилидаги “Туркия қайдномаси”[17]да Муқаддас Рим империясининг Усмоний султонлигидаги элчиси Огер Гизелин де Бусбек тарафидан ўйлаб топилган.

Бу асарда у Ҳуррамнинг ҳозирги ғарбий Украинаданлиги, исми эса Роксолана бўлганини XVI асрда Реч Посполитадаги бу ҳудудлар

Роксолания[18] деб номлангани билан асослаган.[19]

• Султон рафиқаси

Қрим татарларининг босқинларининг бирида асирга олинган қиз Сулаймонга ҳадя қилинади. Ҳарамга тушган Роксолана Исломга қиради ва Ҳуррам деб янги исм олади. Жуда оз муддат ичида Ҳуррам султоннинг диққатини ўзига жалб қила олди. Сулаймоннинг бошқа маъшуқаси шаҳзода Мустофанинг онаси, Моҳидаврон султонни Ҳуррамдан рашк қила бошлади.[20] 1533 йили Венециянинг элчиси Бернардо Навагеро ҳам ўз ҳисобатида Моҳидаврон ва Ҳуррам ўртасидаги жанжални ёзиб қолдирган.[21]

1521 йили Сулаймоннинг уч фарзандидан икkitаси вафот қилди. Ягона валиаҳд шаҳзода бўлиб Мустофо қолади. Ўлим хавфи юқори бўлиб турган шароитларда бу ҳолат сулола учун хавфли, хатарли эди. Шунинг учун ҳам Ҳуррамнинг шаҳзодаларни дунёга келтириши, унга саройда керакли қўллаб-қувватлашга эга бўлишига имкон берди. Султоннинг янги маъшуқаси билан Моҳидаврон ўртасидаги низони Сулаймоннинг онаси Ҳафса султон босди-босди қилиб турар эди. 1521 йили Ҳуррам Меҳмед, деб исм олган ўғлонни дунёга келтирди. Бир йилдан сўнг эса, Михримаҳ исмлиқ қизни дунёга келтирди. Ундан кейин туғилган Абдуллоҳ уч ёшида вафот қилган. 1524 Салим туғилди. Кейинги йил эса, Боязид дунёга келди. 1531 йили энг оҳирги ўғли бўлган Жаҳонгирни туғди.[22]

1534 йили волида султон вафот қилди. Бундан бир йил олдин, 1533 йили Ҳуррамнинг азалий рақибаси Моҳидаврон балоғатга етган ўғли Мустафо билан Манисга жўнаб кетди. 1536 йили вазири аъзам Иброҳим пошо султон Сулаймон буйруғига кўра қатл қилиниб, мулки мусодара этилди. Волида султоннинг ўлими ва вазири аъзамнинг қатл этилиши Ҳуррамнинг ўз иқтидорини кучайтириш учун йўл очди.

Ҳафса ўлимидан сўнг, Ҳуррам ҳали унгача ҳеч ким эришмаган нарсаларга эришишига муваффақ бўлди. У расман Сулаймон рафиқаси бўлиб олди. Султоннинг жорияга уйланишини ман қиладиган ҳеч қандай қонун бўлмаса ҳам усмонийлар саройи бунга қарши бўлди. Ўшанда ўсмоний султонлигида “қонун” ва “анъана” бир сўз – “қонун” деб аталар эди.[23] Никоҳ валиймаси,

дабдабали бўлган бўлиши мумкин, бироқ бу ҳақида манбаларда ҳеч қандай маълумот учрамайди. Эҳтимол тўй 1534 йили бўлиб ўтган, бироқ аниқ сана маълум эмас.[24] Хуррамнинг ўзига хос ҳолатга эга бўлиши, султон Сулаймон тарафидан у учун махсус берилган ҳасаки унвонидан ҳам билинади.[25]

Жуда кўп вақтини сафарда ўтказадиган султон Сулаймон, саройда бўлаётган нарсаларни фақат Хуррам макублари орқали воқиф бўлар эди. Султоннинг Хуррамга бўлган муҳаббати ва соғинчи ифода қилинган мактублари сақланиб қолган.[26] Хуррам сиёсий масалаларда ҳам маслаҳатчи бўлган. Лесли Пирснинг айтишича Сулаймон аввалги босқичда онаси билан ёзишма хатларидан маълумот олиб турган, чунки Хуррам султон у вақтларда тилни яхши билмаган. Хуррамнинг аввалги мактублари расмий идора услубида ёзилгани ҳам саройдаги котибларнинг бири ёрдамида ёзилганидан дарак беради.[27]

Ўз даврининг илмий аёлларидан бўлган Хуррам Ҳасаки Султон ҳорижий мамлакат элчиларини ҳам қабул қилган, чет эл ҳукмдорларининг ва бошқа давлат арбоблари, рассомлари мактубларига ҳам жавоб берган. Унинг ташаббуслари билан Истанбулда бир нечта масжид, ҳаммом ва мадрасалар қурилган. Эдирнадан қайтгач, биров муддат ўтиб, 1558 йили 15 ёки 18 апрел куни узоқ давом этган касаллик ёки заҳарланиши оқибатида Хуррам Султон вафот қилади. Бир йил ўтиб унинг жасади Меъмор Синон тарафидан қурилган саккиз бурчакли муҳташам мақбара ичига олиб ўтилади. Хуррам қабри Сулаймон қабри яқинида Сулаймания масжидининг чап тарафида жойлашган. Хуррам мақбараси ичида, султон Сулаймон синглиси Ҳадича султон қизи Ханим Султон қабри ҳам бор.

• **Фарзандлари**

Хуррам султонга 6 та фарзанд туғиб берган[28]:

• **Ўғиллари:**

Меҳмед (1521–1543)

Абдулла (1523–1526)

Салим (28 май 1524 – 13 декабр 1574)

Боязид (1525 – 25 сентябр 1561)[26]

Жаҳонгир (1531–27 ноябр 1553)

- **Қизи:**

Михримак (21 март 1522– 25 январ 1578)

Сулаймон Қонуний ўғилларидан фақат Салимгина отасининг ўлимини кўрди. Қолганлари, хусусан Мустафо ҳам, тахт учун курашда ўлиб кетди. (Меҳмеддан ташқари, у 1543 йили вафот қилган). Баъзи тадқиқотчиларга кўра, у қора чечакдан[29] ўлган, бошқа талқинга кўра, у ўз ўлими[30] билан вафот қилган.[31] Ривоятларга кўра, Мустофанинг ўлимига айнан Ҳуррам султон фитналари сабаб бўлган: тахтга ўзининг ўғлини чиариш учун, отасини унга қарши қайраган. Сулаймон Қонунийнинг буйруғига[32] кўра, Мустафо бўғиб ўлдирилган. Укаси Жоҳонгир акасининг ўлмидан қаттиқ изтироб, қайғу-ҳасрат сабабли дунёдан кўз юмагани ҳақида ривоятлар бор.

Боязид акаси Салимни ўлдириш режаси мувоффақиятсизлигидан сўнг, ўзига тегишли 12 минг одам билан Эронга қочади. У усмонийлар султонлиги билан уруш ҳолатида бўлган Эрон тарафига ўтиб кетиши сотқинлик деб эълон қилинади. Кейинроқ, султон Сулаймон Қонуний Форслар билан тинчлик сулҳини тузади ва Эрон шоҳи Таҳмас I билан 4 000 олтин танга эвазига Боязид тарафдорларини ўлдиришга, ўзини эса фарзандлари билан (кичик ўғли уч ёшда бўлган) султон элчиларига топшириш бўйича келишади. Сулаймон ўз ўғлини ўлимга ҳукм этади. 25 сентябр 1561 йили ҳукм ижро қилинади.

- **Тарихдаги ўрни**

Тарих фани профессори, султон ҳарами бўйича асарлар муаллифи Лесли Пирс, Ҳуррамгача султонларнинг маъшуқалари маъшуқа-маҳбуба ва тахт учун валийаҳд шаҳзода онаси бўлиш каби иккиата вазифани адо қилиши керак эди, деб таъкидлайди. Ўғил туққач, аёлнинг маъшуқалиги қолмас эди. У ўғли билан маълум бир вилоятга бориб, шаҳзода отасининг ўрнини эгаллаганича, шу ерда қолиб тарбияланиши лозим эди.[33] Ҳуррам эса, ҳар иккала

вазифанинг уддасидан чиққан биринчи аёл эди. Бу эса ўз-ўзнида анъалар таъсирида бўлган сарой аҳлининг қаттиқ ғазабини келтирар эди. Унинг ўғиллари балоғатга етгач, у фарзандлари билан маълум вилоятга бирга бормади, балки пойтахтда қолди.[34] Айнан шу билан Хуррам атрофида пайдо бўлган салбий тасаввурларни изоҳлаш мумкин. Бундан ташқари у яна бир усмоний султон саройининг битта маъшуқа битта фарзанд кўриши мумкин, деган одатини бузди. Замондошлари Хуррамнинг бу нарсаларга қандай эришганига изоҳ топа олмай, Сулаймонни сеҳрлаб олган дейишар эди.[35] Маккор ва риё параст образи баъзи ўзгаришлар билан ғарб тарихчиларининг китобларига ҳам кўчиб ўтган.

• Маданиятдаги ўрни

Ўз фарзандлари билан бирга яшайдиган, ўз вилоятларида қурилиш ишларини олиб бориш ҳуқуқига эга бўлган, ўзидан олдингилар ҳамда бошқа шахзодаларнинг онаридан фарқли равишда Хуррам Усмоний султонлигининг йирик шаҳарлари ҳамда Истанбулда диний ва ҳайрия ишлари учун иншоатларни қуриш ҳуқуқига эга бўлди. У ўз номи билан аталган жамғармани ташкил қилди.[36] Мазкур жамғармага тушган маблағлар ҳисобидан Оқ Сарой ҳудудида аёллар (хасаки) бозори қурилди.[37] Булар ичида масжид, мадраса, бошланғич мактаб, шифохона ва фонтан бор. Бу Истамбулда бош меъмор ловозимини эгаллаган меъмор Синон тарафидан қурилган, катталиги жиҳатидан, Меҳмат II (тур. Fatih Camii) ва Сулеймание (тур. Süleymanie) комплексларидан кейин учинчи ўринда турган. Яна бошқа кўп ҳайрия ва диний иморатларни ҳам қурилишига сабабчи бўлган.

Интернет маълумотлари асосида Абу Муслим тайёрлади.

[1] Смирнов Н. А. Россия и Турция в XVI–XVII вв. (в двух томах). – Т. 1. – М.: МГУ, 1946. – С. 60.

[2] Гавришков Б. М. Славянская тематика в произведениях Лессинга // Советское славяноведение. – 1982. – № 6, ноябрь-декабрь. – С. 93. – ISSN 0132-1366

[3] Bonnie G. Smith The Oxford Encyclopedia of Women in World History: 4 Volume Set. – Oxford University Press, 2008. – Т.

4. – P. 517. – 2752 p. – ISBN 0195148908, 9780195148909
- [4] Roxolana in European Literature... – P. 1.
- [5] Yermolenko G. Roxolana: «The Greatest Empresse of the East». – P. 234.
- [6] (лотинча, De moribus tartarorum, lituanorum et moscorum)
- [7] Михалон Литвин. О нравах татар, литовцев и москвитян / Пер. А. Л. Хорошевич. – М., 1994. – С. 72.
- [8] Ҳозир Ивано-Франковской вилоятида)
- [9] Yermolenko G. Roxolana: «The Greatest Empresse of the East». – P. 234.
- [10] Yermolenko G. Roxolana: «The Greatest Empresse of the East». – P. 234.
- [11] Abbott E. A history of mistresses. – HarperFlamingoCanada, 2003. – 510 p. – P. 53.
- [12] Roxolana in European Literature... – P. 49.
- [13] Український радянський енциклопедичний словник: В 3-х т. Т. III. / За ред. М. Бажана. – 1-е вид. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії. – 1968. – С. 162.
- [14] Орловский М. Я. Роксолана или Анастасия Лисовская: Ист. повесть. – Каменец-Подольский: Тип. Подол. губерн. правления, 1883.
- [15] Хмельницький вилоти
- [16] Василевский М. Где родилась Роксолана? // День: Ежедневная всеукраинская газета. – № 124, четверг, 14 июля 2005.
- [17] лот. Legationis Turcicae epistolae quatuor IV
- [18] Страбон зикр қилиб ўтган Қора денгиз шимолидадиги роксолан қабилари истиқомат қиладиган ҳудудлар
- [19] Roxolana in European Literature... – P. 272.
- [20] Peirce L. P. The Imperial Harem... – P. 55.
- [21] Peirce L. P. The Imperial Harem... – P. 59–60.
- [22] Peirce L. P. The Imperial Harem... – P. 60.
- [23] Peirce L. P. The Imperial Harem... – P. 61.
- [24] Peirce L. P. The Imperial Harem... – P. 62
- [25] Peirce L. P. The Imperial Harem... – P. 58.
- [26] Будучи поетом, султан посвящал Роксолане любовные стихи на персидском и арабском языках. Некоторые из них сохранились.

См. Roxolana in European Literature... – P. 5.

[27] Peirce L. P. The Imperial Harem... – P. 63–64.

[28] Yermolenko G. Roxolana: «The Greatest Empresse of the East». – P. 233.

[29] Öztuna, Yılmaz. Kanuni Sultan Süleyman. Babıali Kültür Yayınları, 2006. s. 174–189

[30] Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1951, yeni ed. 1998), Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar , Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları

[31] Бироқ баъзи манбаларга кўра у ҳам тахт қурбони бўлган.

[32] Терещенко А. В. Быть русского народа. – Ч. II. – СПб.: Тип. Министерства внутренних дѣл, 1848. – с.5.

[33] Peirce L. P. The Imperial Harem... – P. 88–89.

[34] Peirce L. P. The Imperial Harem... – P. 61.

[35] Peirce L. P. The Imperial Harem... – P. 63.

[36] Külliye Hasseki Hurrem

[37] Avret Pazari Zenan şahsyýetler